

VOLKER KOHLHEIM, *Der Name in der Literatur* [Név az irodalomban]

Közreműködő: ROSA KOHLHEIM. Beiträge zur neueren Literaturgeschichte 393.
Universitätsverlag Winter, Heidelberg, 2019. 371 lap

1. VOLKER KOHLHEIM könyvének középpontjában az irodalmi művekben megjelenő tulajdonnevek bemutatása és értelmezése áll. A hat hosszabb-rövidebb fejezetre tagolódó könyvben egyaránt találunk elméleti háttérrel bemutatott és ahhoz kapcsolódóan példákban gazdag gyakorlati részeket is. A Jean Paul, Johann Wolfgang von Goethe, Wilhelm Raabe, Andreas Maier, Theodor Fontane és Richard Wagner műveiben található személy-, helység- és utcanemekhez kapcsolódóan részletes interpretációkat is olvashatunk. Bár az elemzett tulajdonnevek többsége a német nyelvű irodalomból származik, az angol-amerikai, holland, francia, olasz és spanyol irodalomból is találunk értelmezéseket.

2. Az első fejezet (13–152) a személynevek irodalmi szövegekben betöltött szerepével foglalkozik. A fejezetben hangsúlyosabb a prózai szövegekben előforduló személynevek elemzése, de a lírai és drámai művekben megjelenő személynevek is szóba kerülnek. Az irodalmi személynevek funkciója egyrészt hasonló a nem irodalmi szövegekben előforduló nevekéhez: feladatuk az adott személy azonosítása, egyedítése. Többek között a családnév és keresztnév sorrendje, száma és jelentése utalhat az adott személy származására, szociális háttérére, szakmájára is. Ha például egy irodalmi alkotás szereplője két, az apától és anyától származó családnévet egyidejűleg visel, az utalhat spanyol származására. Másrészt poétikai és esztétikai funkcióval is bírnak e nevek: az olvasó asszociációs képességével együtt segítenek megalkotni az irodalmi művek fiktív világát és magukat az irodalmi alakokat, azok személyiségét. A – gyakran ironikus vagy beszélő – személynevek utalhatnak az adott irodalmi figura származására, vallására, szocializációjára, a nevek jelentése pedig gyakran magában hordozza viselőjük sorsát is. Giovanni Alfredo Cesarea *Sirena* című novellájában például a *Sirena* nevet viselő lány a görög mitológiában elmélyedve azt képzeletben magáról, hogy maga is szirén. Nem ritka, hogy a szerző egy adott személynevet olyan nagy jelentőséget tulajdonít, hogy a mű címébe is kiemeli (pl. Fontane: *Effi Briest*, Tolsztoj: *Anna Karenina*).

Az irodalmi művekben nemcsak az irodalmi alakok személynevei, hanem a helyszínek nevei is hozzájárulnak a szövegvilág megalkotásához. A második fejezet (153–195) a földrajzi nevek, részletesebben a helységnevek irodalmi jelentőségét mutatja be. KOHLHEIM szerint a földrajzi nevek vizsgálata erősen elhanyagolt téma az irodalmi névtanban. Ennek oka abban rejlik, hogy a földrajzi nevek legtöbbször az irodalmi műveken kívül is létező helyet jelöl. Az olvasó a létező helységnevet olvasva előhívja, aktiválja a hozzá kapcsolódó ismereteit, és bevonja a mű értelmezésébe a saját asszociációit is. A földrajzi nevek jelentősége a szerző szerint mégis abban áll, hogy létrehozzák azt a fiktív világot, amelyben az irodalmi alkotás eseményei történnek. Ennek a fiktív világnak a megalkotásához hozzájárul többek között a helységnevek hangszimbolikája is: a zöngesség és a hangrend, továbbá a mássalhangzó-torlódások a neveknek borzongató vagy éppen barátságos hangzást kölcsönözhetnek, ami gyakran állítható párhuzamba az adott hely nyugtalanító vagy békés jellegével, tulaj-

donságaival. A földrajzi nevek további funkciója az idő reprezentációja. Az idő (időpont, időtartam, időszak) ugyanis az irodalmi művekben a térben való mozgás révén jön létre. Az adott helységnév archaikus formájának használata is segíti az olvasót az adott időbe való belehelyezkedésbe. Az ókorban játszódó Asterix képregénysorozatban például Párizsra *Lutetia*-ként hivatkoznak. Nem ritka azonban az sem, hogy az irodalmi művek szerzői elbizonytalanítják az olvasót azért, hogy fiktív térképleírásokat adnak, vagy a helyszíneket nem nevezik meg, csak úgy utalnak rá, mint például *a folyó* vagy *egy falu a folyóparton*.

A harmadik fejezet (197–226) az irodalmi művek konkrétabb helyszíneit, vagyis az egyes helységekhez kapcsolódó további helynevek (pl. utcák, terek, parkok, hidak, épületek) jelentőségét elemzi. A helynevek egyik feladata, hogy segítsék az olvasót a mű világában való pontosabb eligazodásban. A városi tér képzeletbeli koncepciója ugyanis az olvasóban az adott helyszín megnevezése által alakul ki. Szerepet kapnak továbbá a szereplők jellemzőinek megrajzolásában is: az utcák, lakónegyedek, illetve városrészek megnevezése, ahol a szereplők élnek és mozognak (pl. egy adott város szegénynegyede), hozzájárul a szereplők társadalmi háttérének feltérképezéséhez. Az olvasói interpretációt nehezítheti azonban, ha a szerző a helyeket nem nevezi meg, anonimizálja. Ennek oka lehet, hogy az adott helynek nincs neve, vagy van, de a szerző nem ismeri, vagy ismeri, de tudatosan elrejtí. Az irodalmi művekben található helynevek egyaránt lehetnek létezők és kitaláltak. A valóságban is létezők értelmezésében kérdés, hogy maguk is valósnak tekinthetők-e, vagy az irodalmi alkotás fiktív világában a fiktív narratív tér részeként kell őket értelmezni. Gyakori, hogy a szerzők egy-egy műbeli helyszín nevét a címbe is kiemelik (pl. Döblin: *Berlin, Alexanderplatz*; Poe: *A Morgue utcai kettős gyilkosság*).

A negyedik fejezet (227–262) az irodalmi művek idegennek ható, idegen hangzású neveivel foglalkozik. Egy adott név idegenként való megítélése KOHLHEIM szerint az olvasó szubjektív érzelmi attitűdjétől függ, így olvasónként eltérő: ami az egyik olvasónak természetes, az a másiknak idegenként hat. Ez leginkább a befogadó nyelvi-kulturális szocializációjától és sztereotípiáitól függ. Idegen nevek leggyakrabban az utazási irodalomhoz köthetőek: legtipikusabban útinaplókban jelennek meg tájak, folyók, hegységek, városok, falvak, utcák, terek, emlékművek, látnivalók megnevezésekor. Az idegen neveknek a szerző tisztázó, értékelő és felidéző funkciót tulajdonít. A tisztázó funkció hozzájárul az adott helyszín pontosabb megértéséhez, mivel összehasonlítja egy másik, a szereplő által ismert helyszínnel, gyakran az otthonával. Ehhez kapcsolódik az értékelő funkció: az összehasonlítás gyakran jár együtt értékeléssel, pozitív-negatív attitűddel is. A felidéző funkció az adott irodalmi helyszínnel a szereplő általi elképzelésekor vagy korábbi utazási emlékeinek felelevenítésekor érvényesül, és párosulhat a másik két funkcióval.

Az ötödik fejezet (263–290) az irodalmi névtan és a pszichológia kapcsolatát vizsgálja. A szerzők irodalmi névválasztását és -adását olyan tényezők befolyásolhatják, mint az idő és helyszín, amelyben az események történnek, a szereplők személyiségjegyei, társadalmi státusza, életeseményei (pl. átélt traumák), továbbá az adott név etimológiája, jelentése is.

A hatodik fejezet (291–309) a nevek fordításának lehetőségeit és a fordítói munka névtanhoz kapcsolódó nehézségeit mutatja be, kiemelve a német nyelvterületen jelentkező Don Quijote-fordításokat. Az irodalmi nevek fordításának jelentősége abban áll, hogy a jelentésük szemantikai (például konnotatív) szempontból jelentősebb a hétköznapi nyelvhasználathoz képest. Így az irodalmi művekben előforduló nevek precíz fordításának a szerző szerint a beszélő nevek fordítása esetén van nagy jelentősége. A konnotációk és asszociációk kulturálisan közvetítettek és rögzültek, így egyetlen név sem tekinthető függetlennek attól

a kulturális kontextustól, amelyben használják. A nevek fordítása tehát egyben az adott kultúra „fordítását”, közvetítését is jelenti.

3. A tulajdonnevek kiemelkedő szerepet töltenek be az irodalmi szövegekben, hiszen az irodalmi alakok és az irodalmi terek először a név említésével jönnek létre. Az irodalmi szövegekben való nyelvészeti elmélyülés hozzájárul többek között a nevek másodlagos jelentésének feltárásához, ezáltal az irodalmi mű alaposabb megértéséhez is. A bemutatott kötet kiváló példát nyújt az irodalmi és nyelvészeti kutatások kapcsolódásának lehetőségére, egyes fejezetei pedig hasznos elemzéseket tartalmaznak a szépirodalom, irodalomtörténet és a névtani kutatások iránt érdeklődők számára egyaránt.

WALDHAUSER SZIMONETTA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1700-3542>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

OJĀRS BUŠS, Mozaīka. Onīmu un apelatīvu cilme, nozīme, lietojums [Mozaik. A nevek és a szavak eredete, jelentése, használata]

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Rīga, 2019. 543 lap

1. A kötet a lett névkutatás meghatározó alakjának, Ojārs Bušsnak (1944–2017) az emléke előtt tiszteleg a tudományos közleményeiből összeállított bőséges válogatás formájában. Ojārs Bušs a Lett Nyelv Intézetének munkatársa volt, akinek szakmai munkásságában – több más téma, köztük a balti finn nyelvekkel meglévő nyelvi kapcsolatok kérdései mellett, sőt azzal összefüggésben is – a névkutatás kiemelt helyet foglalt el. Nevéhez számos névtani kérdéskör vizsgálata fűződik, de a legtöbb figyelmet – e kötetből is kitetsző módon – a névelméleti, valamint a helynévtani kutatásaira fordította; utóbbiakhoz kapcsolódó munkája volt a lett helynév-etimológiai szótár közzététele is. Alakját a nemzetközi névtani kongresszusok programjából jól ismerhettük. Termékeny szerző volt, akinek több évtizedes kutatói pályája alatt, különböző nyelveken, többszáz közleménye jelent meg. Az itt ismertett kötet elsősorban a szerző széles körű névtani munkásságát reprezentálja, túlnyomórészt az újabb, már a 21. században megjelent, tipikusan rövidebb terjedelmű publikációi alapján.

A kiadványban egy rövid bevezető (11–13) után tematikus fejezetekben kapnak helyet az egyes közlemények (15–512); némelyikük társszerzővel íródott. Egy-egy problémakört többnyire több írás is taglal a kötetben, ezek a tematikus fejezetekben belül is egymás mellé rendezve olvashatók. A közlés nyelve az egykori megjelenését követi: a lett nyelvű közlemények mellett elsősorban angol, kisebb részben német nyelvű cikkeket találunk, a kiadvány mindegyik tematikus fejezetére jellemző módon. Több esetben ugyanazon konkrét téma, illetve cikk angol vagy német, illetve lett nyelvű kidolgozása is együtt olvasható a kötetben. Az egyes írások végén rendszerint rövid absztraktok találhatóak, olykor több különböző nyelven is. (Néha viszont egy konferencia absztraktfüzetéből átvett összefoglalót követ az elhangzott előadás szövege, s a kettő külön tételként szerepel a kötetben.)